لە میتافیزیکی ئاکارەوە بۆ ڕەخنەکردنی ژیری بێگەردی پراکتیکییانە

ئیمانوییل کانت
لە ئەڵەمانییەوە: د. حەمید عەزیز
(زانکۆی سەلاحەدین- کۆلێژی ئاداب)

چەمکی ئازادی کلیلی ڕوونکردنەوەی سەربەخۆیی خواستە

خواست جۆرێکە لە هۆیەکیی جەوهەرە ژیرەکان، بەو پێیەی ئەوان بوونەوەری ژیرن، ئازادیش خەسڵەتی جیاکەرەوەی ئەو هۆیەکییەیە، چونکە ئەو دەتوانێ سەربەخۆ لەو هۆکارە بیانییانەی سنووردار و دەستنیشانی دەکەن، کاریگەر و دەست بەکاربێت.

هەروەک چۆن ناچاریی سروشتیی خەسڵەتی جیاکەرەوەی هۆیەکیی هەموو جەوهەرە ناژیرەکانە، ئاوەها بەهۆی کارتێکردنی هۆکارە بیانییەکانەوە چالاکی و دەستبەکارییەکەی دەستنیشان دەکرێت.

ئەو لێکدانەوەیەی ئازادی کە پێشکەشمان کرد نالەبار (نێگەتیڤ)ە هەربۆیە بۆ تێگەیشتنی پوختە و جەوهەرەکەی بێ بەرە، بەڵام هەر لە خۆیەوە چەمکێکی لەبار (پۆزەتیڤ) دەکەوێتەوە کە زۆر تێر و تەسەل و بەپێزترە، لەبەر ئەوەی چەمکی هۆیەکیی بۆچوونی قانوونی تێدایە کە دەڵێ: بەهۆی شتێکەوە کە هۆکاری ناو دەنێین، ناچارەکی شتێکی تر کە ئەنجام ناودەبرێ بکەوێتەوە، ئەوا ئازادی، ئەگەرچی، ئەوەی ڕاست بێ، بەپێی قانوونە سروشتییەکان خەسڵەتێکی خواست نییە، ناکرێ، لەبەر ئەم هۆیە، بێ قانوون بێت، بەڵکو پێویستە پتر هۆیەکیی بێت بەپێی چەند قانوونێکی نەگۆڕاو، بەڵام لە جۆرێکی تایبەتیدا. ئەگینا خواستێکی ئازاد شتێکی بێ مانا دەبوو(١). ناچارەکیی سروشتی ناتەبایییەکی هۆکارە کارکردەکانە، چونکە هەموو ئەنجامێک تەنیا بەپێی ئەم قانوونە کە دەڵێ، شتێکی تر هۆیەک لە هۆکاری کارکردەدا دەستنیشان دەکات گونجاو و شیاوەکیی بووە.

کەوابوو ئەگەر ئازادی خواست سەربەخۆیی Auto-nomie نەبێ دەبێ چی بێت؟ واتە خەسڵەتی خواست کە دەبێتە مایەی ئەوەی قانوون بێت؟ بەڵام، کەواتا ئەم ڕستەیە:

خواست لە هەموو کردارەکانیدا قانوونێکە ئەو بنچینەیە نیشان دەدات کە دەڵێ، دەبێ تەنیا بەپێی ئەو ڕێوشوێنە کردار بکەیت کە دەکرێ خۆی وەک قانوونێکی گشتی بابەتی خۆی بێت.

ئەمە، ئیتر چوارچێوەی فرمانی ڕەهای ئاکاری و بنچینەی ئاکارێتییە: بۆیە خواستی ئازاد و خواستێکی ملکەچ و گوێڕایەڵی قانوونە ئاکارییەکە هەریەک شتە.

ئەگەر گریمانەی خواستی ئازاد بکرێت، ئەوا تەنیا ئەوەندە بەسە چەمکەکەی توێ توێ بکەین بۆ ئەوەی ئاکارێتی و ئەو بنچینەیەی پێوەی بەندە دەستگیر بن و

بکەونەوە. ئەوەی دوایی هەمیشە ڕستەیەکی لێکدراوە: خواستێکی ئازاد بەبێ چەند و چۆن ئەوەیە، کە ڕێوشوێنەکەی هەمیشە دەتوانرێ لە خۆیدا وەک قانوونێکی گشتی سەرنج بدرێت، ئینجا بەهۆی توێ توێ کردنی چەمکی خواستێکی ڕەهای چاکەخوازەوە هەرگیز ناکرێت خەسڵەتی ڕێوشوێنەکە بدۆزرێتەوە و بەدەست بێت. ئەم جۆرە ڕستە لێکدراوانە تەنیا بووەدا هەبوو دەبن ئەگەر دوو جۆرە زانین بەهۆی زانینێکی سێیەمەوە بەیەکەوە ببەسترێنەوە و هەریەکەیان لەلای خۆیەوە بتوانێ تێیدا بەوی تر بگات. چەمکی لەباری ئازادی ئەم سێیەمە دابین دەکات کە ناتوانێ، وەک لەهۆکارە فیزیکییەکاندا وایە، ببێ بە سروشتی جیهانی هەستەکان (کە لە چەمکەکەیدا چەمکی شتێک هەیە وەک هۆکارە و کە پێوەندی بە شتێکی ترەوە وەک ئەنجام هەیە)، بەڵام ئایا ئەم سێیەمینە کە ئازادی بۆ لای دەستمانی ڕاکێشاو کە لە بارەیەوە پێشیانە بیرۆکێکمان هەیە ،دەبێ چ بێت، ناکرێ دەستوبرد لێرەدا نیشانی بدەین، هەروەها ناتوانین ڕوونی بکەینەوە چۆن چەمکی ئازادی لەژێر (ئەقڵ)ی بێگەردی پراکتیکییەوە دەکەوێتەوە و چۆن لەم ڕێگایەوە فرمانی ڕەهای ئاکارەکی شیاوەکی و گونجاو دەبێت، ئەمانە هەموویان پێویستیان بە چەند ئامادەکردنێک هەیە.

پێویستە ئازادی بەخەسڵەتی
خواستی هەموو جەوهەرێکی ژیر دابنرێت

تەنیا هەر ئەوەندە بەس نییە، جا لەبەر هەر هۆکارێک بێت، ئازادی بە خواست بدەین، ئەگەر بێتو هۆیەکی بەسبوو گونجاومان نەبێت وامان لێ بکات هەمان شت بە هەموو جەوهەرە ژیرەکان بدەین، لەبەر ئەوەی ئاکارێتی وەک قانوون بۆ ئێمە کە جەوهەری ژیرین دەگونجێ، دەبێ ئەو بۆ هەموو جەوهەرێکی ژیر بگونجێ، لەبەر ئەوەی دەبێ ئەو تەنیا لە خەسڵەتی ئازادییەوە بکەوێتەوە، ئەوا پێویستە ئازادی وەک خەسڵەتی خواستی هەموو جەوهەرێکی ژیر ساخ بکرێتەوە، هەروەها بەس نییە ئەمە پشت ئەستوور بە ئەزموون و شارەزایی لاف لێدراوی سروشتی مرۆڤ پیادە بکرێت (ئەمە بەبێ سێ و دوو لێ کردن لە کردن نایەت و تەنیا بە ڕێگایەکی پێشیانە دەکرێ ساخ بکرێتەوە) بەڵکو پێویستە ئەو ساخ بکرێتەوە کە سەر بە چوست و چالاکی جەوهەرێکی ژیری لە خواست بەهرەمەندە، ئێستا کە من دەڵێم: هەر جەوهەرێک کە تەنیا هەر بەپێی بیرۆکەی ئازادی کار و کردار بکات ئەوا لە بۆچوون و ڕوانگەی پراکتیکییەوە بەڕاستی ئازادە، واتە هەموو ئەو قانوونانەی بەبێ کەلەبەر توندو تۆڵ بە ئازادییەوە بەستراونەتەوە ئەویش دەگرنەوە. بەو ڕادە و پلەیە هەروەک خواستەکەی لەخۆیدا و لەفەلسەفەی تیۆریدا دان بە ئازادییەکەدا نراوە. ئێستاکە من لاف لێدەدەم و دەڵێم:

هەموو جەوهەرێکی ژیر کە خاوەن خواست بێت دەبێ و پێویستە بیرۆکەی ئازادی پێ ببەخشرێت، ئەو بیرۆکەی تاکە هۆ و مایەی کردارەکانێتی. ئێمە لەو جەوهەرەدا ژیرێکی پراکتیک بە بیرماندا دێت، واتە ژیرێک بە لەبەرچاوگرتنی بابەتەکانی هۆیەکی هەیە، بەڵام ناکرێ و ناشێ بەهیچ جۆرێک ژیرێک بەبیردا بێت کە ئەوپەڕی هوشیارە لە بڕیار و حوکمدانیدا لە دەرەوەیدا ئاراستە بکرێت، چونکە ئەو کاتە خۆ دەستنیشانکردنی توانای بڕیار و حوکمدان دەداتە پاڵ هۆکارێکی دەرەکی نەک ژیرەکی. پێویستە ژیر، سەربەخۆ لە هەموو کارتێکردنێکی بیانی، خۆی خاوەن و سەرچاوەی بنچینەکانی دابنێ، هەروەها بەم پێیە پێویستە لەسەری وەک ژیرێکی پراکتیکی یاخود وەک خواستی جەوهەرێکی ژیر خۆی لەخۆیدا ئازاد بێتە بەرچاو: خواستی بوونەوەری ژیر تەنیا بە پێوانەی بیرۆکەی ئازادی دەکرێ خواستێکی خۆیی بێت، بەم پێیە پێویستە لەسەرمان ئەم خواستە، لە ڕوانگەی پراکتیکییەوە بە هەموو جەوهەرێکی ژیر بدەین.

لە بارەی ئەو سوود و قازانجەی
لە بیرۆکەکانی ئاکارەوە دەکەوێتەوە

ئێمە، دواجار چەمکی دەستنیشانکاری ئاکارمان بردەوە سەر بیرۆکەی ئازادی، بەڵام لە توانامانـدا نەبوو ساخی بکەینەوە کە ئەم ئازادییە وەک شتێکی ڕاستەقینە لە ئێمە خۆماندا و لە سروشتی مرۆڤدا هەیە، تەنیا ئەوەمان دیت کە پێویستە لەسەرمان گریمانەی بوونەکەی بکەین ئەگەر بمانەوێ جەوهەرێک وەک ژیر و ئاقڵ و هوشیار دەربارەی هۆیەکییەتیەکەی سەبارەت بە کردارەکان، واتە بەهرەدار لە خواست، بەبیری خۆماندا

بهێنین، بەم پێیە دەبینین لەبەر هەمان هۆ پێویستە ئێمە هەمان خەسڵەت بە هەموو جەوهەرێکی لەژێر و خواست بەهرەمەند ببەخشین، کە لەژێر کارتێکردنی بیرۆکەی ئازیدا خۆی بۆ کردار دەستنیشان دەکات.

هەروەها لە گریمانەی ئەم بیرۆکەیەوە ئەوە دەکەوێتەوە کە بەپێی هەستکردن بە قانوون کردار بکرێت و بنەما خۆییەکانی کردار، واتە ڕێوشوێنەکان، دەبێ هەمیشە وا دابنرێن کە بابەتین، واتە، وەک چەند بنچینەیەکی گشتی سەرتاپاگیر دەستبەکاربن و وەک قانوون داڕشتنێکی گشتی سەرتاپاگیر کە لە ئێمەوە دەکەوێتەوە گونجاو بێت، بەڵام بۆچی دەبێ من وەک جەوهەرێکی ژیر و کەسانی تری لە ژێر بەهرەمەند ملکەچی ئەم بنچینەیە ببین؟.

دەبێ من لێرەدا دانیپێدا بنێم کە هیچ سوود و قازانجێکی هانی ئەمەم نادات، ئەگەر وابایە نەدەکرا هیچ فرمانێکی ڕەهای ئاکاریی هەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەمەدا پێویستە ناچارەکی ئەم سوود و قازانجەی تێیدا ببینم و تەماشا بکەم چۆن ئەمە دەکەوێتەوە، ئەم - پێویستە لەسەرم- ئەوی ڕاست بێ جۆرە «خواستن»ێکە کە دەبێ بۆ هەموو جەوهەرێکی ژیر دەست بدات و بگونجێ بەو مەرجەی ژیر لەلای ئەو بەبێ کۆسپ و تەگەرە پراکتیکی بێت، سەبارەت بەو جەوهەرانەی کە وەک ئێمە بەهۆی هەستەوە وەک جۆرێکی تری هۆکاری پاڵنەر کاریان تێدەکرێت، بەڵام ئەو شتە ڕوونادات کە ژیر لەخۆیدا بە تەنیا دەیەوێ بیکات، ناچارییەکەی کردار تەنیا بە «پێویستە» ناودەبرێت و ناچارەکی خۆیەتی لە بابەتییەکە جیا دەکرێتەوە.

وا دێتە بەرچاو، هەروەک ئەوەی ئێمە لە بیرۆکەی ئازادیدا بوونی قانونی ئاکاریمان بە تایبەتی گریمانە کردبێ، واتە بنچینەی ئازادیی خواست خۆی بەبێ ئەوەی بتوانین ڕاستەقینەییەکەی (ڕیالیستییەکەی) و ناچارییە بابەتییەکەی لە خۆیدا ساخ بکەینەوە و لەوێ دەکرا شتێکی بایەخدار و بەرچاو بەدەست بهێنین ئەگەر بەلای کەمەوە بنچینە ڕاست و ڕەسەنەکەمان باشتر لەوەی، پێشتر کردمان دیار و دەستنیشان بکردبایە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا سەبارەت بە گونجان و دەستبەکاریی و ناچارەکی پراکتیکییانە کە دەبێ مرۆڤ ملکەچی بێت، زۆر بەرەوپێش نەدەچووین. ئەگەر یەکێک لێمان بپرسێ:

بۆچی دەبێ سەرتاپاگیریی دەستبەکاربوونی ئەم ڕێوشوێنەمان وەک قانوونێک ببێ بە مەرجی دەستنیشانکردنی کردارەکانمان و بۆ بەگرنگ و بایەخدار دانانی ئەم جۆرە کردارانە پشت بە چ بنەمایەک دەبەستین، ئەو بایەخەی کە دەبێ ئەوەندە گەورە بێت، نەکرێ لە هیچ جێگایەکی تردا سوود و قازانجێکی لەو باڵاتر و پتری هەبێت، ئینجا چۆن بۆ مرۆڤ هەڵکەوتووە کە بەم ڕێگایە هەست بە بایەخی کەسایەتی خۆی بکات و بۆچی هیچ ڕەوشێکی لەبار و دڵگیر یاخود نالەبار و ناحەز لە چاویدا بە هیچ دادەنرێت، لەبارەی ئەم پرسیارانە وەڵامێکی تێروتەسەل و پڕ بە پێستیان شک نابەین.

پێویستە پابەند و ملکەچی چەند قانوونێک بین بۆ ئەوەی لەخۆماندا بەهایەک بدۆزینەوە

ڕاستە ئێمە دەتوانین لە خەسڵەتی تایبەتی کەسێکدا جۆرە کەڵکێک ببینین کە بۆ ڕەوشی ئێمە هیچ سوودێکی نەبێ، تەنانەت ئەگەر ئەم خەسڵەتە ببێتە مایەی ئەوەی بتوانین لەو ڕەوشەی دواییدا بەشدار ببین ئەگەر بۆ ژیر هەڵکەوت پێویست بێت دابەشی بکات و بیکات بە بەشی ئێمە، واتە مرۆڤ شایستەی ئەوەبێ بەختەوەربێ لەخۆیدا بە کەڵکە ئەگەرچی تاکە هۆکارێکی بزوێنەر بۆ بەشداربوون لەم بەختەوەرییەدا لە ئارادا نەبێ، بەڵام ئەم بڕیار و حوکمە، ئەوی ڕاست بێت، تەنیا ئەنجامێکە لەو بایەخە دەکەوێتەوە کە ئێمە لە قانوونەکانی ئاکاردا بەگریمانە دامانا (کاتێک ئێمە بەهۆی بیرۆکەی ئازادی خۆمانمان لە هەموو سوود و قازانجێکی ئەزموونی دەرباز دەکەین)، بەڵام ڕزگاربوونمان لەم سوود و قازانجە واتە خۆ دانانمان بە ئازاد لە کردارماندا و لەگەڵ ئەمەدا پێویستە پابەند و ملکەچی چەند قانوونێک بین بۆ ئەوەی لەخۆماندا بەهایەک بدۆزینەوە قەرەبووی ئەو زیانەمان بۆ بکاتەوە کە بە هۆی ئەو بایەخەی ڕەوشەکەمان بەدەستی هێناوە، لێمان کەوتووە، ئەمە چۆن شیاوەکییە و لە کردن دێت و ئینجا پابەندی قانوونی ئاکاریی لەکوێوە هاتووە، هەموو ئەم بابەتانە ناتوانین لەسەر ئەم ڕێگایە ڕوونیان

بکەینەوە.

دەبێ بە ڕاشکاویی پێی لێ بنرێت، کە ئێمە لێرەدا جۆرە جوغز و بازنەیەکی بێ سەروبەر بەدی دەکەین، هەروەک دەربازبوون لێی لە کردن نەیەت! وای دادەنێین ئێمە لەسیستەم و چوارچێوەی هۆکارە کارکردەکاندا ئازادین، بۆ ئەوەی وا بەبیرماندا بێت کە ئێمە لە سیستەمی ئامانجەکاندا پابەند و ملکەچی قانوونەکانی ئاکارین، بۆ ئەوەی لە دواییدا وای دابنێین کە ئێمە ملکەچی ئەم قانوونەین، چونکە ئێمە ئازادی خواستمان بەخۆمان داوە، ئازادی و قانوون دانان کە خواست هەردووکیان بەخۆی دەدات، هەردووکیان جۆرێکی لە سەربەخۆیی، ئەوان دوو چەمکی دەکرێ هەریەکەیان جێگای ئەوی تر بگرێتەوە، ئەمەش ئەو هۆکارەیە وامان لێدەکات نەتوانین بۆ لێکدانەوەی ئەوی تریان پشت بە یەکێکیان ببەستین و ئەو بنەمایە دەرخەین کە لەسەری بنیات نراوە، تەنیا ئەوپەڕەکەی، ئەوی لەدەستمان دێت لە ڕوانگەی مەنتیقەوە ئەوەیە چەند بۆچوونێکی لە ڕوخساردا جیاوازی بابەتێک بهێنینەوە سەر یەک بۆچوون (هەروەک چۆن چەند گوتەیەکی جیاوازی ناوەڕۆک وەک یەک ببرێنەوە سەر بچووکترین چەمکی دەربڕین).

ئەوە ماوەتەوە بەلێکۆڵینەوە ڕوونی بکەینەوە، ئایا ئێمە، کە خۆمان بەهۆی ئازادییەوە وەک چەند هۆکارێکی کاریگەری پێشیانە بەبیردا دێت، بە جۆرێک تەماشای شت ناکەین کە لەو ڕوانگەیە جیایە ئەگەر بێتو خۆمانمان، بەپێی کردارەکانمان، وەک چەند ئەنجامێک کە لەبەرچاومان، بەبیردابێت؟!

تێبینییەک هەیە دەربڕینەکەی پێویست بە بیرکردنەوەی ورد ناکات، بەڵکو دەکرێ وا دابنرێ کە تێگەیشتنی ناوکۆیی گشتی دەتوانێ، ئەگەرچی ئەمە بەپێی جۆری خۆی بەخۆی توانای بڕیاردان جیاوازییەکی تاریک و تەمومژاوی دەبێ کە ئەو بەسۆزی دادەنێ، بیکات:

هەموو بۆچوونەکانی کە هەڕەمەکی لەلامان پەیدا دەبن (وەک ئەوانەی هی هەستەکانن) تەنیا بەو جۆرەی کارمان تێدەکەن بابەتەکانمان پێدەناسێنن، بەڵام خۆیان لەخۆیاندا چین، بەنەناسراوی و نەزانراوی لەلامان دەمێننەوە، ئیتر لەمەوەو لێرەوە، ئەوی پەیوەندی بەم جۆرە بۆچوونانەوە هەیە، سەرەڕای ئەو ئاگادارکردنەوە ورد و ئەو ڕوون و ڕەوانکردنەی تێگەیشتن دەیخاتە سەریان، ئەوا ئێمە بەهۆیانەوە دەتوانین تەنیا ڕوخسار و دیاردەکان بزانین، بەڵام هیچ کاتێک ناتوانین شتەکان بۆ خۆیان لەخۆیاندا بزانین، هەر لەگەڵ ئەم جیاوازی کردنەدا

ئێمە لە سیستەمی ئامانجەکاندا پابەند و ملکەچی قانوونەکانی ئاکارین

(لەپێناوی ئەمەدا تەنیا ئەوەندە بەسە جیاوازی نێوان ئەو بۆچوونانەی پێشتر هەستمان پێکرد و کە لە دەرەوە بۆمان پەیدا دەبن و کە ئێمە تێیاندا دەوری وەرگرتنمان هەیە، لەگەڵ ئەو بۆچوونانەی خۆمان لە خۆماندا دروستیان دەکەین و تێیاندا کاریگەرین، بهێنینەوە بیر خۆمان) ئەوا لێیەوە ئەوە دەکەوێتەوە کە پێویستە لەسەرمان، بەم پێیە، دان بە بوونی شتێکی تردا بنێین لە پشت دیاردەکانەوەیە و دیاردە نییە، واتە شتەکان لە خۆیاندا، ئەگەرچی ئێمە بە سادەیی خۆمان بمێنینەوە و دانی پێیدا بنێین کە چونکە هیچ کاتێک ناتوانرێ ئەمانە لەلایەن ئێمەوە بزانرێن، لەوە بەولاوە چۆن ئەوان کار لە ئێمە دەکەن، ناتوانین پتر لێیان نزیک ببینەوە، ئەوان لەخۆیاندا چین هیچ کاتێک ناتوانین بیانزانین، دەبێ لەمەوە جیاوازییەک، ئەگەرچی ساکار و کاڵ و کرچیش بێت لەنێوان جیهانێکی هەستەکان و جیهانی ژیر بکەوێتەوە، ئیتر بۆمان دەردەکەوێ کە جیهانی یەکەم دەکرێ بەپێی جیاوازیی هەستی جیهان دیدان جیاواز بێت، کەچی دووەمیان کە جیهانی دووەم پێوەی بەندە، هەمیشە وەک خۆیەتی و ناگۆڕێ. تەنانەت مرۆڤ، بەپێی ئەو زانینەی بە هەستە ناوەکییەکانەوە لە بارەی خۆییەوە دەستگیری دەبێ ناتوانێ لاف لێ بدات بزانێ خۆی لەخۆیدا چۆنە. ئەگەر مرۆڤ بۆ خۆی خۆی دروست نەکات و ئەو چەمک و بۆچوونەی هەیەتی نەک پێشیانە بەڵکو ئەزموونییانە بیزانێ، ئەوا شتێکی سروشتییە زانینەکەی لە بارەی خۆیەوە بە هەستی ناوەکی و ئینجا لە ڕوخساری سروشتی خۆیەوە، بەو جۆرەی هەستی کاری تێدەکرێ و دەورووژێ بە دەست بهێنێ، لەگەڵ ئەمەشدا پێویستە بەشێوەیەکی ناچاریی دانی پیادا بنێ، لە پشت ئەو خەسڵەتە تایبەتییەی خودی خۆی کە لە چەندین ڕوخساری ڕووت پێک دێت، شتێکی تر هەیە وەک

بنەمایە واتە «من»ەکەی ئیتر سروشتەکەی لەخۆیدا هەرچی چۆنێک بێت، بەم پێویستە لەسەری، لەو لایەنەدا کە پەیوەندی بە تێبینی کردن و هەست و وەرگرتنی پەیامی هەستەکانەوە هەیە خۆی سەر بە جیهانی هەستەکان دابنێ و لەو لایەنەدا کە پەیوەندی بەوەوە هەیە چالاکی و کارکردنی بێگەردە تێیدا (سەبارەت بەوەی دەگاتە هۆشی نەک بە هۆی کارتێکردنی هەستەکانەوە بەڵکو ڕاستەوخۆ) خۆی سەر بە جیهانی ژیر و ئەقڵ دابنێ، ئەوەی کە لەمە دوورتر و پتر نایزانێ.

بیرۆکەی ئازادیی من دەکات بە ئەندام لە جیهانێکی ماقووڵدا

دەبێ مرۆڤی ورد بووەوە لە هەموو ئەو شتانەی تووشیان دەبێ هەر بەم ئەنجامە بگات، بگرە، ڕێی تێدەچێت ئەمە خۆی لە تێگەیشتنی ناوکۆییشدا دەرکەوێ کە وەک زانراوە، ئەم تێگەیشتنە ئارەزوو دەکات لەپشت بابەتەکانی هەستەوە شتێکی نادیاری لەخۆدا چوست و چالاک چاوەڕێ بکات، ئەگەرچی جارێکی تر بەوە ئەمە دەشێوێنێ کە دەیکاتەوە بە بابەتی هەست واتە دەیەوێ جارێکی تر بیکاتەوە بە کەرەسە و بابەتی سەرنجدان و دیتن.

ئەوی ڕاست بێ، مرۆڤ لەخۆیدا توانا و هێزێک دەبینێ کە لە هەموو شتێکی تر و بگرە تەنانەت لەخودی خۆی، کاتێک بابەتەکان کاری تێدەکەن، جیای دەکاتەوە، ئەمەش ژیر (ئەقڵ)ە. ئەمە وەک چالاکییەکی خودی خۆی بێگەرد لەمەدا لە سەروو ئاستی تێگەیشتنەوەیە، ئەگەرچی ئەمە خۆی چالاکییەکی خودی خۆیەتی و وەک هەستەکان نییە تەنیا لە چەند بۆچوونێکی ڕووت پێک هاتبێ کە کاتێک مرۆڤ لەلایەن بابەتەکانەوە کاری تێدەکرێ (وەک تۆمارکەر) دەکەونەوە، ئەم تێگەیشتنە، لەگەڵ ئەمەدا، بەم چالاکییە ناتوانێ لەو چەمک و کاتیگۆرییانە بەولاوە دابڕێژێ کە بەهۆیانە بۆی دەکرێ بۆچوونە هەستییەکان لە چوارچێوەی چەند ڕێوشوێنێکدا کۆبکاتەوە و بەم ڕێیە لەهۆشدا یەکیان پێ بگرێت. بەبێ بەکارهێنانی هەست ناتوانێ بیر لە هیچ شتێک بکاتەوە، کەچی ژیر بەناوی چەند بیرۆکەیەکەوە، لەخۆیەوە چالاکییەکی تایبەتی خۆی نیشان دەدات بەهۆیە زۆر دوورتر لەوەی هەست بیداتە دەست هەنگاو دەنێ و چالاکییە سەرەکییەکەی خۆی لەوەدا ساخ دەکاتەوە کە جیهانی هەست و جیهانی ژیر لە یەکتری جیا بکاتەوە و بەمەش ئەو سنوورانە کە نابێ تێگەیشتن بیانبەزێنێ، دەستنیشان دەکات، لەبەر ئەم هۆیە پێویستە جەوهەری ژیر، خۆی وەک ژیرێک (واتە نەک لەلایەنی هێز و توانا نزمەکانییەوە) نەک سەر بە جیهانی هەست بەڵکو سەر بە جیهانی ژیر، ببینێ، بەم پێیە ئەو دوو ڕوانگەی دەبێ، دەتوانێ لێیانەوە سەرنجی خۆی بدات و قانوونەکانی بەکاربردنی هێز و توانای و ئینجا هەموو کردارەکانی بزانێ. ئەو لەلایەکەوە، جارێکیان سەر بەجیهانی هەستە و ملکەچی قانوونەکانی سروشتە (ناتەبایی) و دووەمین، لەلایەکی ترەوە سەر بە جیهانی ژیرە پابەند و ملکەچی چەند قانوونێکە، سەربەخۆن لە سروشت و ئەزموونی نین، بەڵکو لەژێر خۆیەوە پەیدابوون.

مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی ژیر کە سەر بە جیهانی ژیرە، هۆیەکیی خواستی خۆی لە چوارچێوەی بیرۆکەی ئازادی بەولاوە ناتوانێ بە بیردابێت، چونکە سەربەخۆیی لە هۆکارە دەستنیشانکارەکانی جیهانی هەستەکان (کە دەبێ ژیر هەمیشە بیداتە پاڵ خۆی) ئازادییە، بەڵام ئەم بیرۆکەی ئازادییە بە جۆرێکی لە پسانەهاتوو بە چەمکی سەربەخۆییەوە بەستراوەتەوە، هەروەها چەمکی سەربەخۆیی بە بنچینەی هەمەکی و سەرتاپاگیری ئاکارەوە بەستراوەتەوە، ئەمە خۆی لەلایەنی بیرەوە بناخەی هەموو کردارەکانی جەوهەری ژیرە و هەروەک چۆن بنچینەی قانوونی سروشتی هەموو دیاردەکانە.

بەم پێیە ئەو گومانەی پێشتر کردمان، دەڕەوێتەوە کاتێک لەو باوەڕەدابووین گوایە ئەو ئەنجامەی پێیگەیشتین، لە ئازادییەوە سەربەخۆیی (ئۆتۆنۆمی) و لەمەوە قانوونی ئاکار دەکەوێتەوە، لە بازنەیەکی پووچی بێ سەروبەری شاردراوەدا گیردەخوات.

ئێمە، دوور نییە بیرۆکەی ئازادیمان سەبارەت بە قانوونی ئاکار کردبێ بە بنەما بۆ ئەوەی لەدواییدا ئەم قانوونە جارێکی تر لە ئازادی بکەوێتەوە، ئەگەرچی ئێمە ناتوانین ئەمە پشتڕاست بکەینەوە، لەوە بەولاوە کە سەرگەرمی بنچینەیەک بووین کە دوور نییە گیانە باش و چاکە خوازەکان دامان بۆ پێیدا بهێنن، هەر چەندە ئێمە

ناتوانین هیچ کاتێک وەک ڕستەیەک بکرێ ساخ بکرێتەوە بیدەینە دەست، بەڵام ئێستاکە ئێمە دەبینین، کاتێک خۆمان بە ئازاد دادەنێین خۆمان دەکەینە ئەندامی جیهانی ژیر و دان بە سەربەخۆیی خواستدا دەنێین لەگەڵ ئەو ئەنجامەی لێی دەکەوێتەوە، واتە ئاکاریتیی، بەڵام کاتێک خۆمانمان وا دێتە بەرچاو کە ناچارین پابەندی ئەرکی سەرشان و ئۆباڵی ئەستۆ بین، خۆمان بە ئەندامانی جیهانی هەست و لە هەمان کاتدا بە هی جیهانی ژیر دادەنێین.

چۆن فرمانێکی ڕەهای ئاکار شیاوەکی دەبێت؟

جەوهەری ژیر، بەو پێیەی ژیرە، خۆی سەر بەجیهانی ژیر دەزانێ، هەروەها لەبەر ئەوەی لەم جیهانەدا هۆکارێکی دەستبەکارە، هۆیەکیەکەی بەخواست ناودەبات. لەلایەکی ترەوە، هەست دەکات کە پارچە و بەشێکە لە جیهانی هەست و کردارەکانیشی تێیدا تەنیا چەند دیاردە و ڕوخسارێکی هۆیەکییەکەی، بەڵام شیاوەکی ئەم کردارانە ناکرێ لە ڕیگای ئەم هۆیەکییەوە، کە هیچ لە بارەیەوە نازانین، دەرکی پێ ببردرێ، بەڵکو دەبێ لەجیاتی ئەمە، لەوەدا کە کردارەکان بەشێکن لە جیهانی هەست لەو لایەی بە دیاردەی تر دەستنیشان دەکرێن واتە بە چەند ئارەزوو و حەز و مەیلێک دابنرێن. وەک تەنیا ئەندامێکی جیهانی ژیر هەموو کردارەکانم بەپێی بنچینەی سەربەخۆیی خواستی بێگەرد دەگونجێن، بەڵام وەک تەنیا پارچەیەکی جیهان هەست ئەوا دەبێ کردارەکان لەگەڵ قانوونی حەز و ئارەزوو مەیل و ناتەبایی (هیترۆنۆمی) سروشت بگونجێن (کردارەکانی یەکەم بە بنچینەی بەرزی ئاکار و ئەوانی دووەم بە بنچینەی بەختەوەرییەوە بەندن)، بەڵام لەبەر ئەوەی جیهانی ژیر بنەڕەتی جیهانی هەستە و قانوونەکانی تێدایە، سەبارەت بە خواستم (کە بە تەواوەتی سەر بە جیهانی ژیرە) بنەمایەکی ڕاستەوخۆی قانوون دانانە و لەبەر ئەوەی دەبێ بەو جۆرە دابنرێت. ئەوا من خۆم وەک ژیرێک، ئەگەرچی لەلایەکی ترەوە جەوهەرێکە سەر بە جیهانی هەستە پێویستە لەسەرم دانی پێیدا بنێم کە پابەندی قانوونی جیهانی یەکەمم، واتە هی ژیر کە لە بیرۆکەی ئازادیدا قانوونی هەمان شتی دەست دەکەوێ و ملکەچی سەربەخۆیی خواستم. هەروەها بەم پێیە پێویستە قانوونەکانی جیهان ژیر بە چەند فرمانێکی ڕەهای ئاکار (ئەخلاقی) بێ بۆ من و ئەو کردارانەی بەپێی ئەم بنچینەیەن بە چەند ئەرکێکی سەرشانم دابنێم.

ئیتر فرمانە ڕەها ئاکارییەکان شیاوەکی دەبن، چونکە بیرۆکەی ئازادیی، من دەکات بە ئەندام لە جیهانێکی ماقووڵدا، بەم پێیە ئەگەر من بە تەنیا هەر ئەمە بام ئەوا هەموو کردارەکانم هەموو کاتێک بەپێی سەربەخۆیی خواست دەبن، لەبەر ئەوەی من لە هەمانکاتدا خۆم بە ئەندامی جیهانی هەست دەبینم دەبێ کردارەکانم بەپێی ئەو بن. ئەم فرمانە ڕەهایە ڕستەیەکی لێکدراوی پێشیانە بەرجەستە دەکات لەوەدا کە ئەو خواستەی من کە لەژێر کارلێکردنی ئارەزووی هەستەکییەوەیە هەمان شتی دەخرێتە سەر، بەڵام لەوەدا سەر بە جیهانی ژیرە خواستێکی رووتی بێگەردەو پراکتیکییە و مەرجە بەرزەکەی یەکەم بەپێی ژیر تێدایە، بەلای کەمەوە بەو جۆرەی کە سەرنجدان و وردبوونەوەمان لە جیهانی هەست چەند چەمکێکی تێگەیشتنیان دەخرێتە پاڵ ئەمانە لەخۆیاندا لە چەند فۆرمێکی گشتی قانوونیانە بەولاوە نین. ئیتر بەهۆی ئەمەوە، ڕستە لێکدراوە پێشیانەکان کە وەک بنەما زانینی سروشتییان لەسەر دادەمەزرێ دەبن بە شیاوەکی.

بەکارهێنانی کردەکی تێگەیشتنی ناوکۆیی مرۆڤ ڕاستیی ئەم ئەنجام کەوتنەوەیە ساغ دەکاتەوە. هیچ کەسێک نییە، تەنانەت بەدترین بەدکار، ئەگەر ڕاهاتبێ ژیری خۆی بەکاربهێنێ، کاتێک نموونەی نیازپاکی و دەستپاکی لە پەیرەوکردنی ڕێوشوێنە خاسەکان و بەشداریکردن لە وەدیهێنانی خۆشگوزەرانی کەسانی تری دەخەینە بەرچاو (ئیتر ئەمە قوربانیدانی گەورە بە سوود و قازانج و ئاسوودەیی کەسایەتی لەگەڵدا بێت) دەیەوێ و حەز دەکات ئەم جۆرە دڵ و دەروون و ڕەوشتەی نەبێ. دوور نییە ئەو، بەهۆی مەیل و ئارەزوو و هۆکارە پاڵنەرەکانییەوە نەتوانێ ئەمە لەخۆیدا بەدی بهێنێ، بەڵام هەر لە خۆیدا حەز و ئارەزوو دەکات لەبار و قورسایی ئەم جۆرە مەیل و ئارەزووە سەخت و قورسە ڕزگاری ببێ، ئەو بەسەلمێنە و بەڵگە ساخی دەکاتەوە کە بە خواستێکی ئازاد بوو لە هۆکارە پاڵنەرەکانی هەست، لەبیری خۆیدا خۆی دەخاتە نێو سیستەمێکی تری شتەکان کە لە چاو

مەیل و ئارەزووەکانی لە پاوانی هەستەکاندا ئەوپەڕی جیاوازە، چونکە ئەو ناتوانێ لەو ئارەزووە هیچ جۆرە چێژ و خۆشییەک یان تێرکردنی مەیل و حەزێکی ڕاستەقینە یاخود لە ناخدا ڕووژاو چاوەڕێ بکات (چونکە ئەگەر ڕستەکە وەها بایە بیرۆکەکە کە بەم حەز و ئارەزووە تەفرەی داوە چاکە و پلەوپایەی خۆی لەدەست دەدات)، بگرە ئەوەی دەتوانێ لێی چاوەڕێ بکات لە نرخ و بایەخێکی ناوەکیی گەورەتر بۆ کەسایەتییەکەی بەولاوە نییە، ئەو خۆی، وا باوەڕ دەکات، ئەگەر خۆی بخاتە جێگای ئەندامێکی سەر بە جیهانی ماقوول، ئەو خۆی ئەوکەسە باشترینەیە، بیرۆکەی ئازادی واتە پابەند نەبوون بە چەند هۆکارێکی دیاریکراوی جیهانی هەست، بە پێویستی خۆی ناچاری ئەمەی دەکات و ئەو لەم هەلوێستەدا هەست بە خواستێکی چاکەخواز دەکات کە بە پێلێنانی خۆی، قانوونی خواستە بەدکارەکەی لێ پێکدێت لەوەدا کە ئەندامە لەجیهانی هەستدا: ئەو دان بە دەسەلات و گرنگییەکەیدا دەنێ ئەگەرچی پێپەستیشی دەکات. کەوابوو پێویستی و ئەرکی سەرشانی لە ڕوانگەی ئاکارەوە، ئەو شتەیە کە لەخۆیەوە وەک ئەندامێکی جیهانی ماقوول (ژیرەکی) بەناچاریی دەیخوازێت، ئەمە وەک ئەرکی ئاکارییانە بەو ڕاددەیە لەلایەوە بۆی دەلوێ لەبیریدا بێت کە لە هەمانکاتدا خۆی بە ئەندامێکی جیهانی هەست بزانێ.

ئەوپەڕی سنووری هەموو فەلسەفەیەکی پراکتیکییانە

هەموو مرۆڤێک وابیردەکاتەوە کە لە خواستیدا ئازادە. لێرەوە هەموو بڕیارەکان (حوکمەکان) دەربارەی کردارەکان بەم جۆرە دەبن: هەروەک پێویست بوو دەبوو ڕوویدات ئەگەرچی بەم جۆرە ڕووی نەداوە، لەگەڵ ئەمەدا ئەم ئازادییە بەهیچ جۆرێک چەمک و بۆچوونێکی ئەزموون و شارەزایی نییە و ناکرێ وابێت، چونکە ئەمە هەمیشە وەک خۆی دەمێنێ، ئەگەرچی تاقیکردنەوە پێچەوانەی ئەو داوایە نیشان دەدات کە بریتییە لە گریمانەکردنی ئازادی وەک داوایەکی ناچارەکی. لەلایەکی دیکەوە ئەوا بە هەمان شێوە پێویستە هەموو ئەوەی ڕوودەدات ناچارەکی بەپێی چەند قانوونێکی سروشتیی، دەستنیشان بکرێت و، ئەم ناچارییە سروشتییە هیچ چەمکێکی ئەزموونی نییە، چونکە، لەبەر ئەوەی چەمکێکی ناچاریی و ئینجا بۆچوونێکی زانینی پێشینانەی تێدایە، بەڵام ئەم چەمکەی سروشت، ئەزموون پشتڕاستی دەکاتەوە و پێویستە بەبێ چەند و چۆن گریمانە بکرێت، ئەگەر ئەزموون واتە زانینی ڕێکوپێکی بابەتەکانی هەستەکان بەپێی چەند قانوونێکی هەمەکی شیاوەکی بێت. بۆیە ئازادی تەنیا بیرۆکەیەکی ژیرە، ڕاستیی و ڕاستەقینەییە بابەتییەکەی لەخۆیدا جێگای ئەگەر و گومانە، کەچی سروشت چەمکێکی تێگەیشتنە ڕاستەقینەییەکەی بە نموونەی ئەزموون و شارەزایی ساخ دەبێتەوە و دەبێ ناچارەکیی ساخ ببێتەوە.

جا ئیتر ئەمە ئەو سەرچاوە بووە کە دیالێکتیکی ژیر لێی کەوتۆتەوە، چونکە ئێمە دەبینین، سەبارەت بەخواست، ئەو ئازادییەی دەیدەینە پاڵی وا پێدەچێ لەگەڵ ناچاریی سروشتیدا ناکۆک و ناتەبا بێت، ژیریش لەبەردەم ئەم دوو ڕیانەدا، لە ڕوانگەی سەرنجدانی ڕووتەوە ڕێگای ناچاریی سروشتیی پتر لە ڕێگای ئازادی خۆشتر و بەکەڵکتر دەبینێ، لەگەڵ ئەمەدا، لە ڕوانگە و دیدی پراکتیکییەوە، ڕێگای ئازادی تاکە ڕێگایە کە دەتوانین بیگرینە بەر و لە کاروبارماندا ژێر بەکاربهێنین، هەر لەبەر ئەم هۆیەیە کە وردترین فەلسەفە و هەروەها سادەترین تێگەیشتنی مرۆڤ لە تواناییاندا نییە دەمەتەقێی بەسەروبەر لەبارەی ڕاستی و ڕاستەقینێتی ژێر بکەن. کەوابوو دەبێ پێشەکی گریمان بکرێت کە لەنێوان ئازادی و ناچاریی سروشتی کردارە مرۆڤایەتییە ناوبراوەکاندا هیچ جۆرە ناکۆکییەکی ڕاستەقینە نییە، چونکە ناتوانێ دەستبەرداری چەمکی سروشت بێ هەروەک ناتوانێ دەست لە چەمکی ئازادی هەڵگرێت.

بیرۆکەی ئازادی واتە پابەند نەبوون بە چەند هۆکارێکی دیاریکراوی جیهانی هەست

لەگەڵ ئەمەدا پێویستە ئەم ناکۆکییە ڕوخسارەکییە بەلای کەمەوە بە جۆرێکی قەناعەت بەخش بسڕدرێتەوە، تەنانەت ئەگەر لەتواناشماندا نەبێت تێبگەین چۆن ئازادی شیاوەکی دەبێت، چونکە ئەگەر بیرۆکەی ئازادی لەگەڵ خۆیدا، یاخود لەگەڵ

سروشتدا كە ئەویش ناچارەكییە، ناكۆک بێت، ئەوا دەبێ بەناچاریی لەبەردەم ناچاریی سروشتیی دەستی لێ هەڵبگیردرێ.

بەڵام قوتاربوون لەم ناكۆكییە شتێكە لە كردن نایەت، ئەگەر خۆ Subjekt كە لەو بڕوایەدایە ئازادە، كاتێک لافی ئازادی خۆی لێدەدات هەمان بایەخ و پێوەندیی كە هەیەتی دەیپێنێ، سەبارەت بە هەمان كردار، خۆی، ئەگەر بێتو ملكەچ بوونی بۆ قانوونی سروشت پەسند بكات. ئیتر بۆیە ئەو ئەركە گرنگ و گرانەی كەوتۆتە سەرشانی فەلسەفەی وردبوونەوەی ڕووت ئەمەیە:

بەلای كەمەوە نیشانی بدات، ئەو تەفرەیەی بەهۆی ناكۆكییەكەوە پێی چووە لەمەوە كەوتۆتەوە: ئێمە كە مرۆڤ بە ئازاد دادەنێین بەمانا و پێوەندییەكی تر لەمێشكماندا دەبێ لە چاو ئەوەی كە ئێمە بە پارچەیەک لە سروشت و بەملكەچی قانوونەكانی دابنێین. هەردووک لایان نەک تەنیا هەر پێكەوەن بەڵكو دەبێ هەردووكیان بەناچاریی یەككگرتوو لە یەک خۆدا دابنرێن، ئەگەر وانەبایە نە لە توانادا هەیە لێک بدرێتەوە، بۆچی دەبێ باری سەرشانی ژیر بە بیرۆكەیەک گران بكەین لەكاتێكدا دەتوانێ بەبێ كەوتنە ناو چاڵی ناكۆكییەوە لەگەڵ بیرۆكەیەكی تردا یەک بگرێ و ڕاستییەكەی بە تەواوەتی ساخ بكاتەوە، ئەمە دوچاری كێشەیەكمان دەكات دەبێتە مایەی ئەوەی ژیر لە دەستبەكاربوونی تیۆرەكەیدا دوچاری تەنگەبەریی و تەسكی ببێت. ئەم ئەركە تەنیا فەلسەفەی وردبوونەوەی ڕووت پابەند دەكات بۆ ئەوەی ڕێگا لەبەردەم فەلسەفەی پراكتیكیدا بكاتەوە. كەوابوو ئەمە بەند نییە بە حەز و ئارەزووی فەلسەفەوە بۆ ئەوەی بڕیاربدات ئایا ئەم ناكۆكییە ڕوخسارەكییە لابەرێت یاخود وەک خۆی بهێڵێتەوە، لەمەی دواییدا تیۆرییەكە دەبێ بە موڵكی گشتی و لایەنگیری ڕێبازی چارەنووس و قەزا و قەدەر (Fatalist) دەتوانێ بە ڕاستیی خۆی بەخاوەنی دابنێ و ئاكار بە كوڵک و پێستەوە دەركات و لاف لێبدات گوایە بەناهەق دەستی بەسەردا گرتووە.

مرۆڤ لە توانایاندا نییە دەمەتەقێی بەسەروبەر لەبارەی ڕاستی و ڕاستەقینێتی ژیر بكەن

تا ئێرەش ناتوانرێ بگوترێ سنوورەكانی فەلسەفەی پراكتیكی لەمەوە دەست پێدەكات، چونكە بەلایەكداخستنی كێشە و بەرەكە ئێش و كاری ئەو نییە، بەڵكو ئەو تەنیا داوا لە فەلسەفەی وردبوونەوەی ڕووت دەكات، ئەو ناتەباییانەی دووچاریان دەبێت كاتێک لە چەند پرسیارێكی تیۆرییەوە دەگلێ كۆتاییان پێبهێنێ، بۆ ئەوەی ژێری پراكتیكی دڵنیایی و ئارامی خۆی هەبێ بتوانێ ڕووبەڕووی ئەو هێرشە دەرەكییانە ببێتەوە كە دەكرێنە سەری و كێشە لەسەر ئەو زەوییە بەرپا دەكەن كە خۆی دەیەوێ تەلارەكەی لەسەر دابمەزرێنێ.

داواكاریی ژیری ناوكۆیی مرۆڤ دەربارەی مافی ڕەوای ئازادیی خواست بەندە بە بنەمای هۆش و گریمانەی دانپێدانراوی سەربەخۆیی ژیر لەبەرابەر هۆكارە دەستنیشانكراوە خۆییەكیەكاندا كە بەتێكڕایی ئەوەیان لێ پێک دێت كە بە هەستكردنەوە و بەوەوە كە بەگشتی بەهەست ناودەبرێ، پەیوەندی هەیە. ئەو مرۆڤەی، بەم پێودانگە خۆی وەک ژیرێک سەرنج دەدات، خۆی دەخاتە ناو سیستەمێكی تری شتەكانەوە و ناو پێوەندییەوە بە چەند هۆكارێک كە شت دەستنیشان دەكەن و بە تەواوەتی لە جۆرێكی تری، كاتێک ئەو خۆی بەژیرێكی خاوەن خواست دادەنێ، بەپێی ئەمە هۆكارێكی هەیە و بەهرەمەندانە بیردەكاتەوە ئەگەر وای بۆ بچێ كە خۆی دیاردەیەكە لە جیهانی هەست و (كە بەڕاستی خۆیشی هەروایە) هۆیەكییەكەی لەوەدا لەلایەن كاركردەی دەرەكییەوە دەستنیشان دەكرێت ملكەچ و پابەندی قانوونەكانی سروشت بكات. دەستبەجێ دەركی پێدەكات كە هەردووكیان دەكرێ بەیەكەوە هەبن و بگرە پێویستە پێكەوە بن، چونكە شتێک لە جیهانی دیاردەدا (ئەگەر سەربەجیهانی هەست بێ) ملكەچی چەند قانوونێک بێت و لێیانەوە لەوەدا سەربەخۆیێ كە شتێكە یاخود لەخۆیدا جەوهەرێكە، كەمترین ناكۆكی و ناتەبایی تێدا نییە، بەڵام ئەو ئەگەر پێویست بێ لەسەری بەم دوو جۆرە بۆ شت بچێت و بیر لەخۆی بكاتەوە ئەوا لە بارەی یەكەمیان لەو هەست و هۆشەی كە بەرامبەر بەخۆی هەیەتی و كە وەک بابەت لەلایەن هەستەكانەوە كاری تێدەكرێت، كەوتۆتەوە. لە بارەی دووەمیشیان بەهۆش و هەستی خۆیەوە، وەک ژیر بەندە، واتە بەبێ پابەندبوونی

کارتێکردنی وێنە هەستییەکان ژێر بەکاربهێنێ (ئینجا لەوەدا ئەندامێکە لە جیهانی ژێر).

لێرەوە مرۆڤ بە دڵێرییەوە دەڵێ کە خاوەن خواستە و ڕێگاش نادات ئەوی پەیوەندی بەمەیل و ئارەزووەکانییەوە هەیە لەسەری بژمێردرێ، بە پێچەوانەوە وای بەبیردادێت کە ئەم کردارانە تەنیا بە هۆیەوە شیاوەکێن و بگرە ناچارین ئەگەر تەنیا هەر بەهۆی وەلانانی هەموو مەیل و ئارەزوو و هۆکارە پاڵنەرە هەستییەکانەوە بێنە کایەوە. هۆکارێکی ئەم جۆرە کردارانە لەوەدایە وەک ژێر و بەپێی بنچینەکانی جیهانی ماقووڵ لە قانوونەکانی کارتێکردن و کردارەکاندایە. زانینەکەی لەوە پتر بڕ ناکات کە لەمەدا ژێر خۆی بە تەنیایە واتە ژێری بێگەردی بە هەستەکانەوە پابەندبوویەکە قانوون دادەنێ، لەم لایەنەوە، لەوەدا کە تەنیا هەر ژێرە بەخودی تایبەتی ڕاستەقینە دادەنرێت (کەچی ئەو وەک مرۆڤ، لە دیاردەیەکی خۆی بەولاوە نییە) ئەم قانوونە ناچارەکی دەیگرنەوە بەو ڕادەیەی ئەو کارە مەیل و ئارەزوو و هۆکارە پاڵنەرەکان دەیکەن (ئینجا تێکڕای سروشتی جیهانی هەست) نابێتە مایەی تێکدان و شێواندنی قانوونەکانی خواستەکەی وەک ژێر وایە، بگرە ئۆباڵی لایەنی یەکەم ناگرێتە ئەستۆی خۆی و نایداتە پاڵ خودی ڕاستەقینەی تایبەتی خۆی، واتە پاڵ خواستەکەی، بگرە نەرمونیانی و توانای لێبووردن کە لەناخی خۆیدا بەرامبەری هەیەتی، دەیداتە پاڵ ئەگەر ئەو ڕێگایان بدات کار لە ڕێوشوێنەکانی بەجۆرێک بکەن ببێتە مایەی زیانبەخشین بە قانوونە ژێرییەکانی خواست.

ژێری پراکتیک کاتێک بەبیر ئاوێتەی جیهانی ماقووڵ دەبێ، بەهیچ جۆرێک سنوورەکانی خۆی نابەزێنی، بەڵام کاتێک ویستی بە تێروتەسەلی چاوبگێرێ و هەست بەخۆی بکات تێیدا، ئەمە دەکات. ئەمە بیرۆکەیەکی سەبارەت بە جیهانی هەست نالەبار (نێگاتیڤ)ە، چونکە هیچ قانوونێک بە ژێر نادات بۆ دەستنیشانکردنی خواست، تەنیا لەتاکە خاڵێکدا لەبار (پۆزیتیڤ)ە کە ئەمەیە: ئازادییەکە خۆی دەستنیشانکردنێکی نالەبارە لە هەمانکاتدا بە توانایەکی لەبارەوە بەستراوە، واتە بەهۆیەکی ژێرەوە کە بە خواستی ناو دەبەین، بە جۆرێک کردار بکرێت و ببێتە مایەی ئەوەی بنچینەی کردارەکان بەپێی خەسڵەتی جەوهەریی هۆکاری ژێر بێت و لەگەڵیدا گونجاو بێت، یاخود وای لێبێت وەک ئەو مەرجە بێت کە وا لە ڕێوشوێنەکە دەکات وەک قانوونێک سەرتاپاگیرانە گونجاو و دەستبەکار بێت. ئەگەر ژێر بیەوێ بابەتێکی خواست، واتە هۆکارێکی بزوێنەر، لە جیهانی ماقووڵەوە بەدەست بهێنێ، سنوورەکانی خۆی دەبەزێنێ و لافی زانینی شتێک لێدەدات کە هیچ شتێک لەبارەیەوە نازانێ. چەمک و بۆچوونی جیهانی ماقووڵ (ژێرەکی) تەنیا ڕوانگەیەکە، ژێر خۆی بەناچار دەبینێ لە دەرەوەی ڕواڵەتەکانەوە پەسەندی بکات. بۆ ئەوەی بۆی بلوێ خۆی وەک ژێرێکی پراکتیکی دابنێ، ئەمەش شتێکە ئەگەر ئەو کارانەی هەستەکان دەیکەن مرۆڤیان سنووردار و دەستنیشان کردبایە، لە کردن نەدەهات، کەچی ئەمە لەگەڵ ئەمەدا شتێکی پێویستی ناچارییە ئەگەر هەستکردن بە خۆی وەک ژێر و ئینجا لەوەدا کە هۆکارێکی ژێرە و لە ڕێگای ژێرەوە چالاکە، واتە لەکارەکانیدا ئازادە، بێبەشی نەکەین. ئەم بیرۆکەیە بۆچوونی سیستەم و قانووندانێکی تر جیا لە چاو سیستەم و قانووندانی میکانیزمی سروشتی کە پێوەندی بە جیهانی هەستەوە هەیە، پێشکەش دەکات هەروەها چەمکی جیهانێکی ماقووڵ (ژێرانە)، (واتە تێکڕای جەوهەرە ژێرەکان وەک چەند شتێک لەخۆیاندا) دەکات بەناچارەکی، بەڵام بەبێ ئەوەی ئازایەتی ئەوە بکات کە دوورتر لەوە بەپێی تەنیا مەرجی فۆرمالیانە، واتە بەپێی هەمەکی سەرتاپاگیرانەی ڕێوشوێنەکە وەک قانوون و ئینجا بەپێی سەربەخۆیی خواست کە بەتەنیا لەگەڵ ئازادی ئەوەدا دەتوانێ گونجاو و ڕێک بێت، بیربکاتەوە، کەچی هەموو قانوونەکان کە بەپێی بابەتێک دەستنیشان کراون جۆرە ناتەباییەک دەدەنە دەست کە تەنیا لە قانوونەکانی سروشتدا بەدی دەکرێن و تەنیا پەیوەندییان بە جیهانی هەستەوە هەیە.

بەڵام ژێر هەموو سنوورەکانی خۆی دەبەزێنێ کاتێک هەوڵ بدات بۆ خودی خۆی ڕوونی بکاتەوە، چۆن دەکرێ ژێری بێگەرد ببێ بەژێری پراکتیکی، ئەمە بە تەواوەتی وەک ئەو ئەرکە وایە ڕوون بکرێتەوە چۆن ئازادی شیاوەکییە. ئێمە ناتوانین شتێک ڕوون بکەینەوە ئەگەر نەیبەینەوە سەر چەند قانوونێک کە دەکرێ بابەتەکەیان لە ئەزموونێکی شیاوەکییەوە دەستگیر بێ، بەڵام ئازادی تەنیا بیرۆکەیەکی رووتە، ڕاستەقینە بابەتییەکەی

ناکرێت به هیچ جۆرێک به پێی چەند قانوونێکی سروشت و بەپێی ئەزموونێکی شیاوەکی ساخ بکرێتەوە، کەوا بوو ناکرێ تێبگەیشترێ یاخود دەرک بە سروشتەکەی ببردرێ، چونکە هیچ کاتێک لە کردن نایەت پشت ئەستوور بە یەکتریچوون نموونەیەکی بۆ بهێنرێتەوە. ئەو تەنیا مەرجە گریمانەیەکی ناچاریی ژیرە لە جەوهەرێکدا کە لەو باوەڕەدایە هەست بەوە دەکات خواستی هەیە، واتە توانایەکی هەیە لە توانای ڕووتی حەزکردن جیاوازە (واتە توانای هەیە خۆی بۆ کردار وەک ژیرێک و بەپێی قانوونەکانی ژیر و سەربەخۆ لە هۆکارە زگماکە سروشتییەکان دیاربکات). لەو جێگایەی دیاریکردن بەپێی قانوونە سروشتییەکان لەکاردەکەون، هەموو لێکدانەوەیەکیش لە کار دەکەوێ، لە داکۆکیکردن بەو لاوە شتێکی تر نامێنێ واتە گازندەی ئەوانەی لاف لێدەدەن قووڵتر و وردتر سەرنجی جەوهەری شتەکانیان داوە ئیتر ئازادی بەشێکی ناشیاوەکی لە کردن نەهاتوو دادەنێن. مرۆڤ دەتوانێ تەنیا نیشانیان بدات ئەو ناکۆکییەی گوایە ئەوان لەوێ دۆزیویانەتەوە لەوەوە پەیدابووە کە ئەوان بۆ ئەوەی قانوونی سروشتی سەبارەت بە کردارەکانی مرۆڤ دەستبەکار بکەن، ناچار بوون مرۆڤ وەک دیاردەیەک دابنێن، تەنانەت ئەگەر داوایان لێبکرێت پێویستە وەک ژیر، وەک شت لە خۆیدا تەماشای بکەین، ئەوا هەروەک دیاردەیەک سەرنجی دەدەن. شتێکی ئاساییە کە جیاکردنەوەی هۆیەکییەکەی (واتە خواستە- ئیرادەکەی) لە هەموو قانوونە سروشتییەکانی جیهانی هەست لە مرۆڤێک خۆیدا دەبێتە مایەی پەیدابوونی ناکۆکی، بەڵام ئەمە لەناودا نامێنێ ئەگەر بیانەوێ بە وردی بیربکەنەوە و بە تەواوەتی دانی پێیدا بنێن کە لە پشت دیاردەکانەوە چەندین شت لە خۆیاندا هەن و دەبێ بنج و بنەوانی ئەم دیاردانە بن و (ئەگەرچی ئەمە بە جۆرێکی شاردراوەش بێت) مرۆڤ ناتوانێ داوا لەو قانوونانەی کار لە کردارمان دەکەن بکات هەمان قانوون بن کە دیاردەکان پابەندن پێیانەوە.

لە کردنەهاتنی خۆیەتی ڕوونکردنەوەی ئازادی خواست، وەک هەمان لە کردنەهاتنی دۆزینەوە و تێگەیشتنی سوود و قازانجێکە کە دەکرێ مرۆڤ لە قانوونەکانی ئاکاردا بەدەستیان بهێنێ، لەگەڵ ئەمەشدا، بە ڕاستی مرۆڤ سوود و قازانجێکی تێدا دەبینێ کە ئێمە بنەماکەی لەخۆماندا بەسۆزی ئاکارەکی ناودەبەین، ئەو سۆزەی کە لەلایەن هەندێک کەسەوە بە هەڵە کراوە بەپێودانگی بڕیارە ئاکارییەکانمان، کەچی دەبێ بەو جۆرە سەرنج بدرێت کە کارلێکردنێکی خۆیەتییە قانوون لە خواستدا دەیکات و ژیر تەنیا خۆی بنەڕەتە بابەتییەکانی پێشکەش دەکات.

بۆ ئەوەی بۆ جەوهەرێکی ژیری کە لەلایەن هەستەکانەوە کارتێکراوە بلوێ ئەو ئەرکە ڕاپەڕێنێ کە وەک فرمان ژیر خۆی پێدەسپێرێ، پێویستە بێ سێ و دوو لێکردن ژیر توانایەکی هەبێت هەستی چێژ و خۆشیی و ڕەزامەندیی ئەرکی سەرشان ڕاپەڕاندن لە ناخیدا بەرپا بکات، هەروەها بەم پێیە دەبێ هۆکییەکی هەبێ بتوانێ، هەست بەپێی بنچینەکانی، دەستنیشان بکات. بەڵام بە هیچ جۆرێک لە کردن نایەت تێبگەین، واتە بە ڕێگایەکی پێشیانە ڕوونی کەینەوە، چۆن بیرۆکەیەکی ڕووت کە لە خۆیدا هیچ بابەتێکی هەستی تێدا نییە، هەستکردن بەخۆشی و چێژ یاخود هەستکردن بە ئازار بەرپا دەکات، چونکە ئەمە جۆرێکی تایبەتی هۆیەکییە، دەربارەی ئەمە و دەربارەی هەموو هۆیەکییەک ناتوانین پێشیانە هیچ شتێک دیار و دەستنیشان بکەین، بەڵکو دەبێ لەم بارەیەوە تەنیا پرسیار لە ئەزموون و شارەزایی بکەین، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەزموون و تاقیکردنەوە هی جۆرە پێوەندییەکی نێوان هۆکار و ئەنجام وەک پێوەندی نێوان دوو بابەتی ئەزموون و شارەزایی ناداتە دەست، لێرەدا ژیری بێگەرد داواکراوە بەهۆی چەند بیرۆکەیەکی ڕووت و سادەوە (ئەمانە هیچ بابەتێک بۆ ئەزموون نادەنە دەست) خۆی ببێ بەهۆکاری ئەنجامێک کە بەبێ چەند و چۆن لە ئەزموون و شارەزاییدا هەیە، ئێمەی مرۆڤ بۆمان ناکرێ و لە کردن نایەت ڕوونی بکەینەوە چۆن و بۆچی هەمەکی و سەرتاپاگیریی ڕێوشوێنەکە وەک قانوون و ئاکارەکیی بەم پێیە خۆشی و سوود و قازانجمان بۆ دابین دەکات. تەنیا ئەوەندە جێگای دڵنیاییە: بایەخی ئاکارەکی و دەستبەکارییەکەی بۆ ئێمە لەوەدانییە کە سوود و قازانجی ئێمەی تێدایە (چونکە ئەمە ناکۆکی و ناتەباییە و پابەندبوونی ژیری پراکتیکی بەهەستەکانەوە دەگەیەنێ واتە پشت بەستنی بە سۆزێک کە جێگای بنچینەی گرتبێتەوە و بەربەستی ئەوە دەبێ ژیر هیچ

جارێک ببێ بە قانوون دانەری ئاکارییانە) بەڵکو سوود و قازانجی ئێمەی لەوەدا تێیدایە کە بۆ ئێمە وەک دەستبەکارە و دەگونجێ، چونکە ئەو لە خواستمانەوە وەک ژیر و ئینجا لە خودی ڕاستەقینەی خۆمانەوە هەڵقولاوە، بەڵام ئەوی پێوەندی بەدیاردەی ڕووتەوە هەیە، ژیر ناچارەکی دەیخاتە ژێر سروشت و خەسڵەتی شت لەخۆیدا.

کەوابوو ئەم پرسیارە، چۆن فرمانی ڕەهای ئاکاریی شیاوەکییە و لە کردن دێت، تەنیا بەپێی ئەو ڕادەیە دەکرێ وەڵام بدرێتەوە: ئەو تاکە مەرجە گریمانەیە ڕوون بکرێتەوە کە وەک بنەما لەسەری دادەمەزرێ، بەتایبەتی بیرۆکەی ئازادی ئینجا بتوانرێ ئەو ناچارییەی لەم گریمانەیەدا تێبگەیشترێ، ئەمە بۆ خۆی بەسە بۆ بەکارهێنانی کردەکییانەی ژیر واتە بڕواهاتنی بە گونجاوی و شایستەیی ئەم فرمانە ڕەهایە ئینجا بە قانوونی ئاکاریی، بەڵام ئایا چۆن ئەم مەرجە گریمانەیە خۆی شیاوەکییە، ژیری مرۆڤ ناتوانێ تێبگات، گریمانەکردنی ئازادی خواستی بوونەوەرێکی ژیر، سەربەخۆیی خواست بەو پێیەی تاکە مەرجی فۆرماڵییانەی دەستنیشانکردنەکەیەتی، ئەنجامێکی ناچارەکییەتی ئەم گریمانەکردنەی ئازادی خواست (بەبێ ئەوەی لەبەیەکەوە بەستنەوەی دیاردەکانی جیهانی هەستدا لەگەڵ بنچینەی ناچاریی سروشت دوچاری ناکۆکی ببین) نەک هەر شتێکی ئەوپەڕی شیاوەکییە (وەک چۆن فەلسەفەی تیۆری دەتوانێ نیشانی بدات) بەڵکو بە کردەوە بڕوا بوون بە بوونەکەی، واتە بڕوابوون بە بیرۆکەکە بکرێت بە مەرجێکی هەموو ئەو کردارانەی بەبێ چەند و چۆن دەکرێن بۆ جەوهەرێکی ژیر کە بەهۆی ژیرەوە لە هۆیەکییەکەی خۆی ئینجا لە خواست (کە لە ئارەزووەکان جیاوازە)، بە ئاگا و هوشیارە، بەبێ قەید و مەرجی تر ناچار گریمانەی بوونەکەی بکات، ئیتر چۆن بۆ ژیری بێگەرد دەلوێ بەبێ هۆکاری پاڵنەری تر، جا لە هەر سەرچاوەیەکەوە پەیدابووبن، لەخۆیدا ببێ بە پراکتیکی یاخود بنچینەیەکی ڕووتی هەمەکی سەرتاپاگیری هەموو ڕێوشوێنەکانی وەک چەند قانوونێک (ئەوەی ئازادانە فۆرمی ژیری بێگەردی پراکتیکی دەبێ) بەبێ هیچ ماددەیەکی (بابەتێکی) خواست، کە دەکرێ پێشیانە سوود و کەڵکی لێ دەستگیربێ، هۆکارێکی پاڵنەر بۆ خۆی پێشکەش بکات و قازانجێکی لێبخاتەوە کە دەکرێ بە سوود و قازانجی ئاکاریی بێگەرد ناوببردرێت، یاخود بەشێوەیەکی تر، چۆن دەکرێ ژیری بێگەرد ببێ بە ژیری پراکتیکی، ئەمە بوبستێ ڕوون بکرێتەوە، لە توانای هیچ ژیرێکی مرۆڤدا نییە و هەموو هەوڵ و کۆشش و کارێک بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە کردبێ، بێ بەر و دۆڕاو بووە.

ئەمە بە تەواوەتی هەروەک ئەو هەوڵە وایە بیدەم بۆ ئەوەی ساخی بکەمەوە، چۆن ئازادی خۆی وەک هۆکارێکی خواستێک شیاوەکییە. من لێرەدا لە بنەمای ڕوونکردنەوەی فەلسەفەیی، ئەگەرچی شتێکی تر شک نابەم، دوور دەکەومەوە. ڕاستە لەوانەیە من بتوانم ئێستاکە بەنێو جیهانی ماقووڵدا (ژیرانەدا) کە تا ئێستا هەر بۆم ماوەتەوە، بەنێو جیهانی ژیردا بسووڕێمەوە، بەڵام من، ئەگەرچی لە بارەیەوە بیرۆکەیەکم هەیە و بنەمایەکی چاکی هەیە، هیچ زانیارییەکم لەبارەیەوە نییە و هەرگیز لەتوانامدا نییە، بە هەموو ئەو کۆششەی توانای سروشتی ژیرم دەیکات پەی پێ بەرم. ئەم بیرۆکەیە مانای شتێک دەدات، هەمیشە دەمێنێتەوە خۆ ئەگەر من هەموو ئەو شتانە کە پێوەندییان بە جیهانی هەستەوە هەیە لە بنچینەی دەستنیشانکردنی خواستم دوور بخەمەوە، ئەویش تەنیا بۆ ئەوەی بنچینەی هۆکاری بزوێنەر کە لە پاوانی هەستەکانەوە کەوتۆتەوە سنووردار بکەم، بەو ڕێگایە ڕەنگی سنووری بۆ دەڕێژم و ڕوونی دەکەمەوە کە لە خۆیدا هەموو شتێک ناگرێتەوە، بگرە لە دەرەوەی ئەوەدا شتی پتر لەو هەیە، ئەم شتە پترانە هیچ لە بارەیانەوە نازانم، لە ژیری بێگەرد کە بیر لەم نموونەیە دەکەمەوە، دوای جیاکردنەوەی هەموو ماددەکە، واتە زانینی بابەتەکان، بۆ من لە فۆرم بەولاوە واتە قانوونی کردەکی گونجان و دەستبەکاری هەمەکی ڕێوشوێنەکان و بەپێی ئەم پێودانگە ژیر لەو پێوەندییەدا لەگەڵ جیهانی بێگەردی ماقووڵ (ژیرییانە) هەیەتی وەک هۆکارێکی شیاوەکیی کاریگەر واتە وەک هۆکارێکی دەستنیشانکاری خواست، نامێنێتەوە بیری لێبکەمەوە. پێویستە لێرە هۆکاری پاڵنەر بە تەواوەتی بخرێتە لاوە، بیرۆکەی جیهانێکی ماقووڵ (ژیرییانە) دەبێ خۆی هۆکاری پاڵنەر یاخود ئەو شتە بێت کە ژیر لە بنەڕەتدا سوود و قازانجی تێیدا دەبینێ، ڕوونکردنەوەی ئەمە

ئەرکێکە لەتواناماندا نییە جێبەجێی بکەین.

ئێرە دوا سنووری هەموو توێژینەوەیەکی ئاکارییە و دیاریکردنی ئەم سنوورە بایەخێکی زۆری هەیە بۆ ئەوەی ژیر لەلایەک کە لە جیهانی هەستدا بەدوای هۆکارە پاڵنەرە بەرزەکاندا و بۆ قازانجێکی نزیک لە تێگەیشتن دەگەڕێ، ئیتر با ئەو قازانجە ئەزموونی بێت، سەرگەردان نەبێ بە جۆرێک زیان بە ئاکار بگەیەنێ و لەلایەکی ترەوە بۆ ئەوەی لە ئاسمانی بۆشی چەمک و بۆچوونە ترانسندێنێتەکان کە ناوی جیهانی ژیرییان پێوەیە بێ هێز و توانا باڵەفڕێ نەکات و نەتوانێ لە جێگای خۆی بەولاوەتر بێت و لەنێو وڕێنەی مێشکدا سەرلێشێواو بێت ئەوی ماوە بیلێین، بیرۆکەی جیهانێکی بێگەردی ژیرییانە وەک کۆیەکی لە هەموو ژیرەکان پێک هاتووە، کە ئێمەش وەک چەند جەوهەرێکی ژیر (ئەگەرچی لەلایەکی ترەوە ئێمە لەجیهانی هەستدا ئەندامین) سەر بە ئەوین هەمیشە وەک بیرۆکەیەکی سوودبەخش و ڕێگادراو بۆ جێگیرکردن و بەدیهێنانی بڕوایەکی ژیرەکی لە پیادەکردن دێت، ئەگەر هەموو زانینێک لە سنووری ئەم جیهانە کۆتایی بێت، ئەوا بەهۆی نموونەیەکی دڵگیر و دڵڕفێنی دەوڵەتێکی گشتی هەموو ئامانجەکان لەخۆیاندا (هی جەوهەرە ژیرەکان) کاتێک دەتوانین ئەندام بین ئەگەر بەتەنگەوە بین بەپێی ڕێوشوێنەکانی ئازادی وەک ئەوەی چەند قانوونێکی سروشت بن کردار بکەن، بۆ ئەوەی بتوانین لەم ڕێگایەوە تەوژمی حەز و ئارەزووی قانوونی ئاکاریی لە ناخی خۆماندا بەگوڕ بکەین.

تێبینی کۆتایی

بەکارهێنانی تیۆرییانەی ژیر (ئەقڵ)، سەبارەت بە سروشت، بوونی هۆکارێکی باڵای ئەوپەڕی ناچارەکیی جیهانی لێدەکەوێتەوە. هەروەها بەکارهێنانی پراکتیکییانەی ژیر، سەبارەت بە ئازادی، ناچارییەکی ڕەهای لێدەکەوێتەوە، بەڵام تەنیا هی قانوونەکانی کرداری جەوهەرێکی ژیر، بەو پێیە کەوایە، ئێستاکەش بنچینەیەکی جەوهەری هەموو بەکارهێنانێکی ژیرمان بریتییە لە پاڵنانی ئەو زانینەی دەمانداتێ بەرەو هوشیاریی و هەستکردن بە ناچارییەکەی (بەبێ ئەو ناچارییە زانینی ژیرەکی نابێت). ژیر خۆیشی دوچاری سنوور بۆ دانانێکی جەوهەر بێ دەبێ بریتی لەوەی کە خۆی ناتوانێ لایەنی ناچارێتی ئەوەی کە هەیە یاخود ئەوەی کە دەقەومێ یان ئەوەی کە پێویستە بقەومێ بزانێ ئەگەر بێتو مەرجێک کە وەک بنچینەیە بۆ ئەوی کە هەیە و ئەوی کە ڕوودەدات و پێویستە ڕووبدات گریمانە نەکات، بەڵام بەم شێوەیە و ڕێگایە گەڕانی بەردەوام بەدوای مەرجدا دەبێتە مایەی ئەوەی وردە وردە ڕەزامەندی ژیر دوابخرێت. ئیتر بۆیە بێ ماندوو بوون بە دوای بێ قەیدو مەرجی ناچاریدا دەگەڕێ، خۆیشی بە ناچار دەبینێتەوە دان بە بوونیدا بنێت، بەبێ ئەوەی تاکە ڕێگایەکی هەبێت یارمەتی تێگەیشتنی سروشتەکەی بدات، زۆر بەختەوەر دەبێ ئەگەرهاتو ئەو چەمک و بۆچوونەی دۆزییەوە لەگەڵ ئەم مەرجە گریمانەییەدا بگونجێ. کەوابوو هیچ گازندە و ڕەخنە و لۆمەیەک نییە ڕووبەڕووی چۆنێتی خستنەوەی بنچینە باڵاکەی ئاکارمانی بکەینەوە، بەڵکو ئەو گازندەیەی کە دەبێ بەگشتی ڕووبەڕووی ژیری مرۆڤ بکرێت، ئەوەیە، ناتوانێ قانوونێکی بێ قەید و مەرجی پراکتیکی (هەروەها پێویستە هەمان شت فرمانی ڕەهای ئاکاریی بێت) بەپێی ناچارەکیی ڕەها لە تێگەیشتنەوە نزیک بکاتەوە، کەس ناتوانێ گازندەی ئەوە بکات کە نایەوێ بەهۆی مەرجێکەوە، واتە بەڕێگای سوود و قازانجێکەوە کە وەک بنەمایەک وایە و پشتی پێدەبەستێ پەنا ناباتە بەر ئەم لێکدانەوەیە، چونکە ئەوکاتە قانوونێکی ئاکاریی نابێت، واتە قانوونێکی باڵای ئازاد. بەم پێیە، بە ڕاستی لە ناچاریی بێ قەید و مەرجی پراکتیکییانەی فرمانی ڕەهای ئاکاریی ناگەین، بەڵام ئێمە لەوە دەگەین کە ئەو لە تێگەیشتن نایەت، ئەمە هەموو ئەو شتەیە کە مرۆڤی بە ویژدان دەتوانێ لە فەلسەفەیەک کە بە چەند بنەمایەک هەوڵی گەیشتنە سنوورەکانی ئەقڵی مرۆڤ دەدات، داوا بکات.

سەرچاوە:

Kant, I.' Grundlegung der Meta Physik der sitten. Kotn. 1983.

(١) نووسەر وشەی (Unding)ی بەکارهێناوە کە دەکرێ بوترێ: بە پێچەوانەی ژیر (ئەقڵ) و مەنتیقەوە.